

AMIR TUMUR FAOLIYATIDAGI INSONPARVARLIK VA
BUNYODKORLIK TAMOYILLARI

ASHIROV BEHRUZ FURQAT O'G'LI.

TDTTr.U talabasi.

Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Ilmiy raxbar.

Annotatsiya: Amir Temur falsafasi faqat inson falsafasidir. Chunki insonning yurish turishi, faoliyati, barcha ishlari Sohibqironning doimiy diqqat markazida turgan. Sohibqiron o'z davrida ilm-fan arboblari, din peshvolari va donishmandlarga hamisha xayrixoh bo'lgan. Manbalardan ma'lumki, Amir Temur buyuk sarkarda bo'lish bilan birga, u ilm fan va yuksak ma'naviyatni shakllanishida buyuk homiy edi.

Kalit so'zlar: Qur'on, Hadis, qonun, geografiya, tarix, falsafa.

Abstract: Great strategist, skillful politician, strict reformer of outdated social relations, patron of trade, handicrafts and culture, Amir Temur established a state based on laws and traditions, invented specific features of the country's management, which ensured the greatness of his state.

Key words: Timurid statehood, Timurid era, Timurid kingdom, Timurid dynasty, Tzuklar.

Amir Temur o'z hayoti davomida feodal tarqoqlikka barham berish uchun kurashdi, vayron bo'lgan shaharlar va xalq xo'jaligini tiklash, mamlakatni obod qilish uchun harakat qildi. Masalan, o'sha vaqtda mo'g'ullar tomonidan Samarqand, Buxoro, Nasaf (Qarshi), /uzor shaharlari xonavayron qilingan edi. Ularni tiklamasdan boshqa sohalarni rivojlantirib bo'lmas ham edi. U 1371-1372 yillarda Samarqand tevaragidagi buzilib ketgan devorlarni tikladi. Uning 6 ta darvozasi qayta ta'mirlandi. Ulkan saroy-Ko'ksaroy va Bo'stonsaroy bunyod bo'ldi, ko'chalar, bozorlar obod qilindi. Maqbaralar qad ko'tardi. Bular ko'plarga namuna bo'ladigan xislatlardir.

«Hamisha mening roziligimni olib ish tutgan do'stlarim oldimga panoh izlab kelganlarida, ularni o'zinning baxtu-davlatimga sherik bilib, hech qachon mol-mulk va tirikchilik ashyolarini ulardan ayamadim. Yana tajribamdan bildimki, sodiq va vafodor do'st ulkim, o'z do'stidan ranjimaydi, do'stining dushmanini o'z yovi deb biladi. Agar kerak bo'lsa, do'sti uchun jonini ham ayamaydi. Shundayki, amirlarimdan qay birlari menga jon-dili bilan hamrohlik qilgan bo'lsalar, men ham ulardan hech narsani ayamadim. Yana o'z tajribamdan ko'rdimki, aqlli dushman johilu nodon do'stdan yaxshiroq ekan. Chunonchi Amir Qazag'anning nabirasi Amir Husayn nodon do'stlardan edi. Uning do'stlik yuzasidan qilgan ishlarini hech bir dushman qilmaydi». Ko'rinib turibdiki, Amir Temur do'stlikni ulug'lagan va umri davomida shunga sodiq qolgan.

Turli manba va fikrlarni tahlil qilgan kishi buni darrov fahmlab yetadiki, Amir Temur falsafasi faqat inson falsafasidir. Chunki insonning yurish turishi, faoliyati, barcha ishlari Sohibqironning doimiy diqqat markazida turgan.

Sohibqiron o'z davrida ilm-fan arboblari, din peshvolari va donishmandlarga hamisha xayrixoh bo'lgan. Manbalardan ma'lumki, Amir Temur buyuk sarkarda bo'lish bilan birga, u ilm fan va yuksak ma'naviyatni shakllanishida buyuk homiy edi. Zero, ilm va fanni e'zozlagan Amirning o'zi ham shubhasiz ilm fandan jiddiy xabari bo'lgan. Demak, Sohibqiron keng ma'lumotli bo'lib, har bir sohani nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qila olgan. Qur'on, Hadis, qonun, geografiya va tarix, falsafa ilmlarini o'zida mujassamlashtirgan. «Musulmonlarga diniy masalalardan ta'lim berib, shariat aqidalari va islom dini ilmlaridan tafsir, hadis, fiqhdan dars bersinlar, deb... har bir shaharga olimlar va mudarrislar tayin qildim» -deb ta'kidlaydi Amir Temur. Demak, Amirning majlis va kengashlari doimo fuzalolarsiz o'tmagan. Manbalar yana shuni ko'rsatadiki, Sohibqiron davrida yuqorida tilga olingan ilm-fan sohalari jiddiy rivojlandi. Bu rivojlanish podshoning marhamatisiz bo'lmas edi, albatta. Buni hatto, Amir Temur faoliyatiga tanqidiy qaragan Ibn Arabshoh ham tan olgan. U shunday deb yozadi: «Xullasi kalom, Temur har bir (foydali) jonni atrofiga yig'ib, nimaiki

bo'lsa, sarasini Samarqandga keltirdi. Natijada Samarqandda har bir ajib fan ahli namoyondasidan va san'atlar g'aroyib uslubidan fazilati peshonasida nishona bo'lib, o'z tengqurlaridan ustun turgan, o'z sohasida alloma kishilar yig'ilgan edi».

Tarixchi Sharafiddin Ali Yazdiyning guvohlik berib yozishicha, Amir Temur biron shahar yoki mamlakatda bo'lganida albatta bironta bino qurib qoldirgan. Rus tarixchisi A.Yu.Yakubovskiyning fikricha, mashhur podshoh Mahmud /aznaviy butun dunyoni talab katta boylik yiqqan bo'lsa, Temur esa topganini el-yurt obodonchiligiga sarflagan ilm maskanlarini qurdirgan. Buni Amir Temurning o'zi ham ta'kidlab shunday deydi: «Har bir shahar, har bir qishloqda masjid, madrasa va xonaqohlar bino qilsinlar. Faqiru miskinlarga langarxona solsinlar, kasallar uchun shifoxona qurdirsinlar va ularda ishlash uchun tabiblar tayinlasinlar.». Shu kabi sohalarda Amir Temur bir necha bor to'xtalgan va ularni sodda qilib tushuntirgan. Jumladan, Amir Temur yosh avlodlarga nasihat qilib aytadiki, bilimli kishilar o'tirgan o'rni bilan ham podshohga yaqin bo'lishi darkor.

Amir Temur saroyida o'sha vaqtda ko'plab ilm-ma'rifat allomalari yashagan va ijod qilgan. Mavlono Abdujabbor Xorazmiy, Mavlono Shamsuddin Munshi, Mavlono Abdullo Lison, Mavlono Badriddin Ahmad, Mavlono No'moniddin Xorazmiy, Xoja Afzal, Mavlono Alouddin Koshiy, Jalol Hokiylar shular jumlasidandir. Amir Temur o'z davrining barcha ilmlariga e'tibor berganligini fransuz olimi Lyangle shunday ta'riflaydi: «Temur olimlarga seriltifotli edi. Bilimdonligi bilan bir qatorda sofdilligini ko'rgan kishilarga ishonch bildirardi. U tarixchilar, faylasuflar, shuningdek, ilm-fan, idora va boshqa ishlarda iste'dodli bo'lgan barcha kishilar bilan suhbatlashish uchun ko'pincha taxtdan tushib, ularning yoniga kelardi. Chunki Temur bu sohalarga g'amxo'rlik qilishga asosiy e'tiborni berardi». Yoki Ibn Arabshoh yozganidek: «Temur olimlarga mehribon, sayyidu shariflarni o'ziga yaqin tutar edi. Ulamo va fuzaloga to'la izzat-hurmat ko'rsatib, ularni har qanday odamdan tamom muqaddas ko'rardi. Ularning har birini o'z martabasiga qo'yib, izzatu-ikromini

unga izhor qilar edi». Ammo ko'rsatilgan mehr-muhabbat va oqibatga olimu fuzalolar tomonidan himmat ko'rsatilmaganda, Amir Temur ularni to'g'ri yo'lga boshqarishga intilardi, jumladan: «Ilm va dinning mashhur kishilari o'z maslahatlari bilan podshohlarga yordam berib kelganlar. Sizlar esa menga nisbatan bunday qilmayapsizlar. Mening maqsadim - mamlakatda adolat o'rnatish, tartib va tinchlikni mustahkamlash, fuqaroning turmushini yaxshilash, yurtimizda qurilishni kuchaytirish, davlatimizni rivojlantirishdir. Sizlar bu ishlarni amalga oshirishda menga o'z maslahatlaringiz bilan ko'maklashishingiz kerak. Mamlakatning ahvoli, devonning suiste'mol qilinganligi va qilinmayotganligi, oddiy odamlarning joylardagi hokimlar tomonidan ezilayotgani mendan ko'ra sizlarga ayondir. Shular haqiqatda ma'lumot beringiz, bu kabi adolatsiz ishlarni bartaraf etuvchi hamda shariat va qonunlarga muvofiq chora-tadbirlarni aytsangizlar yaxshi bo'lurdi».

Amir Temur faoliyatida o'z ota-onasiga, qarindosh-urug'-lariga bo'lgan hurmat- izzat, ustozlarni e'zozlash, ularga yaxshilik baxshida etgan kishilarning hurmatini joyiga qo'yish ustuvor bo'lganligini ta'kidlaydilar. Masalan, ular to'g'risida tuzuklarda ham shunday fikrlar keltirilgan: «Farzandlar, qarindoshlar, yoru-birodar, qo'shnilar va men bilan bir vaqtlar do'stlik qilgan barcha odamlarni davlatu ne'mat martabasiga erishganimda unutmading, (molu-mulk va naqd pul bilan) haqlarini ado etdim». Ko'rinib turibdiki, Amir Temur qanchalik davlat ishlari bilan band bo'lishidan qat'i nazar, oilaviy munosabatlarni, o'zaro insoniy xizmatlar va xislatlarni oliy darajada bajara olgan. U insonlardan hech qachon mehr-muhabbatini ayamagan. Lekin o'g'illari yoki boshqa biror yaqinlari noma'qul ilarni amalga oshirganda ularni to'g'ri yo'lga boshlash uchun barcha imkoniyatlardan foydalangan. «Agar o'g'illarimdan qaysi birovi saltanat martabasiga da'vogarlik qilib bosh ko'tarar ekan, uni o'ldirishga, bog'lashga yoki muchasidan biron joyini kamaytirishga hech kim jur'at qilmasin. Lekin o'z da'vosidan kechmaguncha asirlikda saqlasinlar, toki Xudoning mulkida urush chiqmasin. Agarda nabiralar va qavm-qarindoshlardan biri menga qarshi ko'tarilsa

uni darvishlik holatiga solsinlar». Sezamizki, Amir Temur o‘zining shaxsiy manfaatlarini hech vaqt saltanat manfaatidan ustun qo‘ymagan.

REFERENCES

1. Baxriddin Lutfullaevich Salimov, Sevinch Akmalovna Tog‘aeva. [INTERPRETATSIYa PROBLEM SOTSIALNOGO SOZNANIYa V FILOSOFII.](#) STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS. Vol. 1 No. 2 (2024). P. 52-55.
2. Baxriddin Lutfullaevich Salimov, Shavkatova Sarvinozxon Laziz qizi. RAZLICHNYE ASPEKTY ISTORII FILOSOFII. STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS. Vol. 1 No. 2 (2024). P. 60-63.
3. Baxriddin Lutfullaevich Salimov, O‘ralova Dilnoza Orifboy qizi. ROL FILOSOFII V FORMIROVANII MIROVOZZRENIYa. STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS. Vol. 1 No. 2 (2024). P. 56-59.
4. Salimov, Baxriddin Lutfullaevich, Abdusattorov, Fatxulla Xayrulla O‘g‘li, & G‘aniboev, Dilmurod Anvarjon O‘g‘li (2023). TENGLIK VA BAXT TUSHUNCHALARINING IJTIMOYIY MUNOSABATLARDA TUTGAN O‘RNI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 16-21.
5. Salimov, Baxriddin Lutfullaevich, Abduxoliqov, Diyorbek Sayrbek O‘g‘li, & Komilov, Farxodjon Abdusamin O‘g‘li. (2023). IJTIMOYIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRUVCHI VA TARTIBGA SOLIB TURUVCHI MUHIM OMILLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 41-46.
6. Salimov , B. L., Fayziev , S. F., & Qurambaev , J. (2022). YeVROPA OLIMLARINING ASARLARIDA INSON VA IJTIMOYIY MUNOSABATLARNING O‘ZARO ALOQADORLIGINING TAHLILI. Journal of Integrated Education and Research, 1(6), 44–50.